

DESCENDENȚA CLAUDIANĂ A LUI CONSTANTINUS CEL MARE: O „MINCIUNĂ GENEALOGICĂ” REEXAMINATĂ*

Nelu ZUGRAVU**

„Odată - se spune în *Historia Augusta* -, Aurelianus cerea sfatul druidelor gallice, întrebându-le dacă titlul de împărat se va transmite urmașilor săi (*eius posteros imperium permaneret*) și ele au răspuns că niciun nume nu va fi mai strălucit în statul roman (*nullius clarius in re p. nomen*) decât acela al urmașilor lui Claudius (*Claudii posterorum*). Și, într-adevăr - continuă anecdota -, există astăzi, din același sânge (*eiusdem uir sanguinis*), împăratul Constantius, ai cărui urmași vor ajunge la acea glorie pe care au prezis-o druidele”¹.

Una dintre multiplele întâmplări inventate de autorul anonim al scrierii care au făcut din biografia lui Aurelianus « une apologie de la falsification historique », după opinia lui André Chastagnol², și, totodată, una dintre piesele „dosarului” - paisprezece la număr, inventariate relativ recent de François Chausson - pe care această culegere de biografii imperiale din apropierea anului 400 le conține cu privire la descendența claudiană a dinastiei constantiniene³ și care au stat la baza unei tradiții istoriografice ce a depășit veacul - cea despre fraudă genealogică pe care ar fi comis-o Constantinus și cercul său de intelectuali oportuniști revendicându-l drept *auktor generis* („întemeietorul neamului”)⁴ pe împăratul Claudius II Gothicus (268-270). Nimeni, în Antichitate, nu a pus la îndoială această filiație. Abia în 1889, într-un articol intitulat *Über Zeit und Persönlichkeit der S.H.A.* [*Despre epoca și personalitatea scriitorilor Istoriei auguste*], publicat în nr. 24 al revistei *Hermes* (p. 337-392), Hermann Dessau a produs o adevărată „revoluție” în studierea culegerii de vieți împărățești cunoscute sub titlul convențional *Scriptores Historiae Augustae*, susținând că aceasta a fost compusă de un singur autor camuflat sub șase pseudonime în ultimul deceniu al secolului al IV-lea, iar nu la sfârșitul veacului al III-lea și în prima treime a celui următor, cum mărturisește redactorul. Printre argumentele aduse în sprijin de Dessau pentru a demonstra că avem de-a

* Textul de față reprezintă o formă dezvoltată a unei comunicări cu același titlu, susținută pe 17 ianuarie 2012 la Comisia de Heraldică, Genealogie și Sigilografie a Academiei Române - filiala Iași (n.a.). Sub o altă formă, mult mai restrânsă, studiul a fost publicat, cu același titlu, în revista *Prutul*, nr. 2 (48), 2011, p. 11-16 (n.red.).

** Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Centrul de Studii Clasice și Creștine, Facultatea de Istorie; e-mail: nelu@uaic.ro.

¹ *SHA, Aur.*, XLIV, 4-5.

² Chastagnol 1994, p. C.

³ Chausson 2007a, p. 62-73.

⁴ *SHA, Hel.*, XXXV, 2.

face cu o operă de „mistificare” realizată de un *Fälscher*, cum îl numește el⁵, se numără falsurile și anacronismele ce apar la tot pasul, printre care și ascendența claudiană a lui Constantinus, semnalată de mai multe ori, în special în *Vita Diuii Claudii*, biografie pretins scrisă între 293 și 305⁶, conform căreia Constantius I, tatăl lui Constantinus I, ar fi fost *nepos* al lui Claudius II după o fiică pe nume Claudia a unui frate pe nume Crispus (**fig. I, III.1**)⁷. Denunțând inadvertența cronologică, Dessau a indicat și sursa acestei ficțiuni genealogice, anume un panegiric rostit în cinstea lui Constantinus la 25 iulie 310 la *Augusta Treuerorum* de un orator păgân gallo-roman anonim⁸. Prezentând divinitatea (*numen*) aflată la originea familiei (*origo*) suveranului, numit, încă din *exordium*, *sacratissimus imperator*⁹, panegiristul accentua asupra unui fapt pe care – spune el – mulți nu-l cunosc (*quod plerique adhuc fortasse nesciunt*), dar îl știu bine cei ce-l iubesc pe împărat (*sed qui te amant plurimum sciunt*), anume că legăturile de sânge îl unesc de divinul Claudius, strămoșul său (*ab illo enim Diuo Claudio manat in te auita cognatio*); acest fondator al neamului a transmis împăratului elogiul destinului imperial (*ab illo generis auctore in te imperii fortuna descendit*); chiar tatăl lui Constantinus, Constantius, datorează acestei vechi preeminențe a casei imperiale ascensiunea la onoruri (*quin immo ipsum patrem tuum uetus illa imperatoriae domus praeogatiua prouexit*) și astfel Constantinus însuși a putut accede la rangul suprem și la o condiție mai presus de cea a destinului umane (*ut iam summo gradu et supra humanarum fata consisteres*), fiind al treilea împărat dintr-o familie care a dat deja doi principii (*post duos familiae tuae principes tertius imperator*)¹⁰. În concluzie, pentru Hermann Dessau, originea claudiană a lui Constantinus era o malversație genealogică și dinastică fabricată cu acordul acestuia de propaganda sa legitimistă nu mai devreme de 310¹¹.

Autoritatea științifică incontestabilă a lui Dessau a transformat opinia sa într-o dogmă, istoriografia ulterioară însușindu-și-o aproape la unison, fără a încerca vreodată s-o supună serios unui examen amănunțit¹². În sprijinul ei s-au pronunțat și alți savanți binecunoscuți (Otto Seeck, André Piganiol, Timothy D. Barnes ș.a.), printre care o somitate a studiilor clasice și a cercetării riguroase a *Historia-ei Augusta*, Ronald Syme, care, în special într-un articol din 1974 intitulat *The Ancestry of Constantine*, vorbea despre “the fraud of the year 310”, sursă a legitimității constantiniene și a unor „fabulații” și „ficțiuni” de-a dreptul „absurde” în literatura ulterioară despre originea eroică a lui Claudius II Gothicus, despre ascendența și descendența lui, despre împrejurările ocupării tronului, despre

⁵ Pentru toate acestea, cf. Dessau 1889, p. 337-392; Chastagnol 1994, p. XV-XVI. În 1971, Ronald Syme a atenuat această caracterizare, desemnându-l „impostor” (Syme 1971, p. 2; Syme 1983, p. 8, 79; Chastagnol 1994, p. XVI).

⁶ Cf. *SFLA, Claud.*, I, 1.

⁷ Cf. *ibidem.*, IX, 9; XIII, 2-3 și 9; Chastagnol 1994, p. 920-921; Chausson 2007a, p. 68-69.

⁸ Müller-Rettig 1990.

⁹ *Pan.*, VII [6], 1, 1.

¹⁰ *Ibidem.*, 2, 1-4.

¹¹ Dessau 1889, p. 338-344, în special p. 340; vezi și Müller-Rettig 1990, p. 52-60; Chastagnol 1994, p. XVI-XVII; Chausson 2007a, p. 73, 75.

¹² Vezi, de exemplu, Scheithauer 1987, p. 65-68; Müller-Rettig 1990; Grünwald 1990, p. 46-50; Lippold 1992, p. 380-394; Lippold 2002, p. 309-343; Baldini 1992, p. 73-90; Neri 1992, p. 289-294; Chausson 2007a, p. 25-26, bibliografia de la nota 1.

Descendența claudiană a lui Constantinus cel Mare: o „minciună genealogică” reexaminată

statutul său de suveran ce a îmbinat *Traiani uirtus*, *Antonini pietas*, *Augusti moderatio et magnorum principum bona sic fuerunt* („virtutea lui Traianus, pietatea lui Antoninus, cumpătarea lui Augustus și tot ce era bun la marii împărați”)¹³, despre sfârșitul său exemplar¹⁴. Astfel, posibila înrudire dintre Claudius II și neoflavieni a fost calificată „falsificare” genealogică « à la mode »¹⁵, « une fable »¹⁶, “political fraud”¹⁷, “ascendance fictive”¹⁸, « ascendance controuvéée inspirait aux laudateurs inconditionnels de Constantin et de sa dynastie »¹⁹, « mythe de la propagande constantinienne », « parenté fictive »²⁰, « invention de la propagande constantinienne »²¹ etc.; drept urmare, pe lângă « duplicité religieuse » și « fausseté politique », Constantinus poate fi acuzat și de « mensonge généalogique »²².

Abia în 2007, François Chausson, profesor de istorie romană la Université Paris 1 Panthéon-Sorbonne - UMR CNRS Gernet-Glotz-Phéacé, a publicat o monografie la Editura „L’Erma” di Bretschneider din Roma - la origine, parte componentă a unei teze de doctorat susținute în 1999 la École Pratique des Hautes Études - intitulată *Stemmata aurea: Constantin, Justine, Théodose. Revendications généalogiques et idéologie impériale au IVe siècle ap. J.-C.*, a cărei primă secțiune tratează *Les origines claudiennes de la dynastie constantinienne*²³. Într-un an celebrativ legat de numele lui Constantinus I, am considerat oportun să prezentăm mediului istoriografic românesc metodologia și, mai ales, elementele principale ale demersului istoricului francez privitoare la verosimilitatea descendenței lui Constantinus din Claudius II Gothicus.

François Chausson este binecunoscut specialiștilor în istoria romană pentru contribuțiile sale extrem de minuțioase din domeniul prosopografiei și genealogiei imperiale și senatoriale din secolele II-IV, prin care a adus puncte de vedere cu totul noi, chiar revoluționare, în domeniul istoriei familiale a dinastiilor imperiale - ascendențe îndepărtate sau colaterale, înrudiri prin femei (rolul dinastic al femeilor)²⁴, arbori genealogici care unesc prin încrângături aproape nebănuite case

¹³ *SHA, Claud*, II, 3.

¹⁴ Syme 1983, p. 63-79, 156-167; Syme 1971, p. 204-207. Despre toate aceste motive din istoriografia Antichității târzii, vezi Zugravu 2006, p. 415-416 (notele 647, 651), 417-418 (nota 657), 419-420 (notele 663, 667), cu bibliografia; Zugravu 2012, p. 448 (nota 515), 449 (nota 517), 453-454 (nota 524).

¹⁵ Piganol 1932, p. 47; idee respinsă de Chausson 2007a, p. 77, nota 197.

¹⁶ Hellegouarc’h 1999, p. 235.

¹⁷ Syme 1983, p. 68.

¹⁸ Barnes 1981, p. 35; Turcan 2002, p. 160, cu trimiteri.

¹⁹ *Ibidem*, p. 114.

²⁰ Syme 1983, p. 57-61; Chastagnol 1994, p. XVI, CXV, 919-923; Ratti 2002, p. 121; Paschoud 2002, p. 206-207.

²¹ Paschoud 2007, p. 363.

²² Chausson 2007a, p. 26.

²³ *Ibidem*, p. 25-95.

²⁴ În acest sens, o contribuție importantă a adus la creionarea unei alte imagini a ascendenței și înrudirilor dinastiei antonine (Chausson 2002a, p. 109-147; Chausson 2002d, p. 201-206; Chausson 2003a, p. 103-161; Chausson 2005, p. 107-155; Chausson 2007a, p. 14; Chausson 2007b, p. 123-163; Chausson 2010a, p. 172-173; Chausson 2010b, p. 175-190; Chausson 2010c, p. 191-215; Chausson 2010d, p. 217-234), cele mai importante achiziții fiind: 1. originea împăraților nu este decât parțial hispanică (*Baetica*), o parte dintre suverani având rădăcini în *Narbonensis*; 2. principiul meritocratic, care

aristocratice și imperiale²⁵, frecvența și difuziunea unor nume (*Anastasia/Anastasius, Constantius/Constantia, Galla/Gallus, Orfitus, Entropia* ș.a.) ca jaloane ale apartenenței la un „cerc imperial” sau la o *gens* patriciană, ca mărci ale conservării unui patrimoniu spiritual familial și, în consecință, importanța lor pentru trasarea sau reconstituirea unor filiații²⁶, elementele posibil veridice care se ascund sub anumite revendicări genealogice de sorginte legendară sau false²⁷ ș.a.

Reluând discuția asupra originii claudiene a neoflavienilor, Chausson a procedat, ca și în alte studii ale sale, sistematic, apelând la o metodologie bazată pe principii și mecanisme epistemologice simple, deduse din cunoașterea nemijlocită a surselor, nu preconceptuate²⁸. Iată câteva dintre componentele sale:

- a reluat, practic, întreaga discuție de la zero, începând prin a inventaria și prezenta detaliat, complet, sistematic, clar, cronologic, toate piesele dosarului care înfățișează mai mult sau mai puțin explicit legătura de rudenie dintre Claudius II și dinastia constantiniană; a rezultat astfel un catalog de *testimonia* epigrafice²⁹, numismatice³⁰, literare, contemporane Constantinizilor (panegirice, creații poetice, istoriografie) sau ulterioare (*SHA, Zonaras*)³¹ (**fig. II-III**), care - cum s-a observat deja - justifică numai el însuși importanța redeschiderii „dosarului”³²;

- a admis că reconstituirile de arbori genealogici imperiali sunt „rezultatul unui lung proces istoriografic”, natura surselor și lacunele de documentare inducând un anumit grad de relativitate al concluziilor, ierarhizându-le și limitându-le validitatea; tocmai de aceea rezultatele multiplelor anchete în domeniu - spune el - « ne sauraient être toujours tenues comme des faits nécessairement assurés et

ar fi stat la baza succesiunii imperiale în secolul al II-lea, este un mit, adoptarea și desemnarea urmașilor la tron fiind condiționate de factori multipli, între care un rol major îl au conexiunile familiale; 3. epigrafia și prosopografia evidențiază între principii Antonini linii de înrudire pe care sursele literare le menționează aluziv sau nu le surprind (de exemplu: Sabina, soția lui Hadrianus, era fiica Matidiei, fiica Marcianei, sora lui Traianus; mama lui Marcus Aurelius era sora vitregă a lui Hadrianus) (vezi și Paschoud 2007, p. 358). Anchetele prosopografice ale lui Chausson vin în sprijinul opiniei formulate în ultimul timp în istoriografie, conform căreia dinastia trebuie numită *Ulpia-Aelia*, nu *Antonină* - vezi Canto 2003, p. 305-347; Blázquez 2008, cap. XII, *Dinastia Ulpia Aelia*, p. 265: expresia „emperadores adoptivos” nu a fost decât o operație de „maquillage politico” (*non uidi - apud Pellizzari 2011, p. 569*); Frascetti 2009, p. 38: „da un lato nessuno degli Augusti scelti attraverso l'adozione del suo predecessore possedeva figli maschi; d'altro lato, essi erano tutti imparentati sempre e comunque attraverso le rispettive mogli”.

²⁵ De exemplu, înrudirea dintre familia lui Didius Iulianus și dinastia antonină (*Ulpia-Aelia*) (Chausson 2000, p. 843-879; Chausson, Rossignol 2010, p. 301-324) și dintre uzurpatorul Maximus (383-388) și împăratul Theodosius I (Chausson 2008, p. 955-974).

²⁶ Chausson 2002b, p. 131-155; Chausson 2007a, p. 136-146.

²⁷ Chausson 1998a, p. 105-114; Chausson 2002a, p. 128-131; Chausson 2003b, p. 105-123; vezi și *infra*.

²⁸ Chausson 2007a, p. 15, nota 6: referindu-se la divergențele care există între istorici în reconstituirea arborilor genealogici imperiali, el arăta că « le prosopographe doit, dans ses reconstitutions, toujours privilégies les mécanismes simples et se détourner autant que possible des recours désespérés (et parfois paresseux) que sont l'adoption et le remariage pour démêler des écheveaux généalogiques. Une bonne solution est une solution simple ».

²⁹ *Ibidem*, p. 28-37.

³⁰ *Ibidem*, p. 37-41.

³¹ *Ibidem*, p. 42-73.

³² Paschoud 2007, p. 363.

Descendența claudiană a lui Constantinus cel Mare: o „minciună genealogică” reexaminată

désormais immuables », noile descoperiri, mai ales de natură epigrafică, putând modifica *status quaestionis*³³;

- recunoscând faptul că, în Antichitatea târzie, „revendicările genealogice” ale suveranilor sunt mai numeroase decât informațiile efective privitoare la ascendența lor, François Chausson pledează pentru necesitatea studierii lor « comme des objets historiques (révélateurs de comportements sociaux et idéologiques) » - cu alte cuvinte, de a le lua în calcul ca produse ale unui mediu politic și cultural, iar nu de a le plasa *a priori* și fără control în domeniul fabulației; « même mensongère une généalogie livre une part de vérité sur le monde dans lequel elle émerge »³⁴; desigur, nu este vorba de a da credit acelor pretenții genealogice care, în manieră panegiristă, fac să descindă un individ dintr-un erou mitologic sau o divinitate³⁵, ci de a controla, a verifica, chiar atunci când par improbable, acele informații care raliază un individ la un personaj real (împărat, general, magistrat, sofist etc.)³⁶;

- un corolar al principiului precedent este reabilitarea „memoriei orale” (a memoriei genealogice orale), privite adesea cu neîncredere: « La généalogie - scribe el - est le pont privilégié de la mémoire, elle qui assure une continuité biologique entre diverses aires chronologiques que l'on croirait étanches »³⁷; prin urmare, unele dintre așa-zisele anacronisme și ficțiuni onomastice sau pretenții genealogice își găsesc sursa în memoria trăită sau orală a unei familii, în cultura genealogică a unor *gentes* care, timp de decenii sau chiar secole, cultivă amintirea sângelui lor³⁸;

- strâns legat este un alt corolar: un izvor literar precum *SHA*, compus într-un context politic și spiritual, este un teritoriu predilect al pseudonimelor, al onomasticii criptate, al creației fanteziste de nume, al înrudirilor dintre personaje ce par inventate, dar acest joc „onomastic” care, neîndoielnic, alimentează ambiguitatea nu justifică privilegierea interpretării exclusiv ludice, prea literare, a hipercriticismului și scepticismului, cum a procedat Ronald Syme; unele nume și înrudiri pot fi autentice, veridicitatea lor putând fi dovedită prin multiplicarea

³³ Chausson 2007a, p. 14-15.

³⁴ *Ibidem*, p. 17.

³⁵ Hekster 2006, p. 24-35.

³⁶ Chausson, 1998b, p. 395-417; Chausson 2002c, p. 205-229; Chausson 2007a, p. 17-18. De exemplu, înrudirea dintre Theodosius I și Antonini: pare imposibil sub raport temporal, dar anchetele epigrafice arată că existau încă în secolul al IV-lea rude îndepărtate ale dinastiei antonine - Chausson 1998a, p. 106; Chausson 2007a, p. 18.

³⁷ *Ibidem*, p. 9.

³⁸ Chausson 1998a, p. 106; Chausson 2007a, p. 81, nota 206. Două exemple semnificative: primul este cel al *Aciliilor Glabriones*, a căror memorie genealogică se întinde pe nu mai puțin de opt secole (Dondin-Payre 1993); cel de-al doilea - chiar dacă frizează neverosimilitatea - este oferit chiar de F. Chausson și privește câțiva indivizi din Laconia romană: sub Hadrian, C. Iulius Eurycles Herclanus se considera descendent din Eurycles și din Dioscuri la a 36-a generație; tot sub același împărat, P. Memmius Spartiaticus se revendica urmaș al lui Herakles și Radamante și descendent din Dioscuri la a 40-a generație; sub Antoninus, P. Memmius Deximachus (înrudit cu Spartiaticus) se credea descendent din Dioscuri la a 42-a generație; la mijlocul secolului al II-lea, L. Mindius Democrates apărea ca descendent din Dioscuri la a 39-a generație și din Herakles la a 41-a generație; sub Marcus Aurelius sau Commodus, M. Aurelius Aristocrates trecea drept descendent din Herakles la a 48-a generație și din Dioscuri la a 44-a generație (Chausson 1998b, p. 417).

conexiunilor cu onomastica familiilor imperiale și senatoriale din secolele II-IV³⁹; de aceea, pledează pentru înmulțirea monografiilor familiale care să permită sesizarea mai adecvată a alianțelor matrimoniale și a transmiterii unor nume⁴⁰;

- în sfârșit, a acordat o atenție specială terminologiei, adesea imprecise (*parens, nepos, πρόγονος*), care, folosită *ad litteram*, poate genera ambiguități.

Pornind de la dosarul întocmit și urmând principiile tocmai enunțate, ca și altele, pe care le vom menționa îndată, Chausson a deconstruit pas cu pas raționamentele scepticilor moderni, conchizând, așa cum a observat și François Paschoud într-o recenzie la „*Stemmata aurea ...*”, nu atât că linia genealogică claudiano-constantiniană este de necontestat, ci că „e posibil ca ea să nu fie falsă”⁴¹. Autorul a procedat dialectic, opunând fiecărui argument al curentului tradiționalist contraargumentele care i s-au părut cele mai convingătoare:

1) *Constantinus ar fi comis o minciună genealogică și dinastică urmând o tradiție deschisă de împărații Severi*⁴². Într-adevăr, Septimius Severus s-a declarat fiul lui Marcus Aurelius și fratele lui Commodus, iar Heliogabalus și Severus Alexander au trecut drept fiii adulterini ai lui Marcus Aurelius Antoninus (Caracalla) - fapte atestate literar și epigrafic⁴³. *Toți* (s.n.) autorii antici (Dio Cassius, Herodianus, *SHA*) au considerat aceste revendicări „fictive și ideologice”⁴⁴. Dimpotrivă - faptul este știut, Chausson accentuând asupra lui -, *niciun izvor din secolele IV-VI nu-l acuză pe Constantinus de fraudă genealogică*, nici chiar păgânul Zosimos, care i-a fost ostil aproape visceral. Dacă, așa cum cred Dessau și continuatorii săi, *Historia Augusta* minte, atunci trebuie suspectați de minciună și panegiristi, Eutropius, *Origo Constantini*, Iulianus și Hieronymus, ceea ce - precizează, pe drept cuvânt Chausson - e greu de crezut.

« Si une mention généalogique ne se trouve que dans l'HA, on peut à la rigueur en suspecter l'authenticité; mais si elle se trouve dans d'autres sources, il faut convaincre de mensonge aussi ces autres auteurs du moment que l'on affirme que l'HA ment »⁴⁵.

Or, mult mai rezonabil e să se creadă că, de vreme ce filiația respectivă se regăsește în mai multe surse, unele anterioare *Historia-ei Augusta* (**fig. II-III**), ea nu

³⁹ Chausson 1997, p. 659-690; Chausson 1998a, p. 107-108; Chausson 1998d, p. 177-213; Chausson 2007a, p. 258-259.

⁴⁰ Chausson 1998a, p. 108; Chausson 2007a, p. 187.

⁴¹ *Ibidem*, p. 73-84; Paschoud 2007, p. 363.

⁴² Chausson 2007a, p. 76-78. Despre genealogia Severilor, vezi și Chausson 1995, p. 183-198; Chausson 1997, p. 659-690; Chausson 1998c, p. 391-414; Chausson 2002e, p. 149-170.

⁴³ **Septimius Severus**: Dio Cass., LXXV, 7, 8; LXXVI, 9; *SHA, Comm.*, XVII, 11-12; *Seu.*, XI, 4; XII, 8; XIX, 3; *Get.*, II, 2; *AE*, 1988, 979; 1991, 728; 1993, 1789; 2001, 2158, 2161 etc.: *diui Marci Antonini Pii filius; diui Marci Antonini Pii filius diui Commodi frater*, **Heliogabalus**: Dio Cass., LXXVIII, 31; LXXIX, 2; 19; *Hdn.*, V, 3; 7; *Aur. Vict.*, *Caes.*, 23, 1; *SHA, Macr.*, V, 1; IX, 4; *Carac.*, XI, 7; IX, 4; XV, 2; *Diad.*, IX, 2; *Hel.*, I, 4; II, 1; 3; *Iord., Rom.*, 279; Ioann. Antioch., fr. 216; *HD*, 4471: *diui Antonini Magni Pii filius, diui Severi Pii nepos*; **Severus Alexander**: *Hdn.*, V, 7; *SHA, Alex. Seu.*, V, 3; *AE*, 1964, 269 etc. Pentru toate acestea, vezi, cu o bogată bibliografie, Zugravu 2006, p. 349 (nota 473), 359-360 (nota 501), 365 (nota 511); Zugravu 2012, p. 373 (nota 373), 389-391 (nota 416), 394-396 (nota 426).

⁴⁴ **Septimius Severus**: Dio Cass., LXXVI, 9; **Heliogabalus**: Dio Cass., LXXVIII, 32; 34; 38-40; LXXIX, 1; 2; 5-8; 12; *Eutr.*, VIII, 22; *SHA, Hel.*, I, 4; IX, 4; XXXIII, 8; *Alex. Seu.*, I, 1; *Maxim.*, IV, 6; *Zon.*, XII, 14: *Anitus uero Pseudoantoninus*; 15: *Pseudoantoninus*.

⁴⁵ Chausson 2007a, p. 77, subl. n.

Descendența claudiană a lui Constantinus cel Mare: o „minciună genealogică” reexaminată

este o creație a acesteia, ci produsul unei culturi și al unui mediu social și politic particular, pe care culegerea de biografii imperiale nu face decât să-l reproducă.

Pe de altă parte, dosarul complet al problemei i-a îngăduit lui Chausson să aducă în discuție un aspect neobservat până acum și anume: chiar dacă natura exactă a înrudirii dintre Constantinus și Claudius diferă în izvoare, varianta cea mai bine atestată insistă pe o legătură atipică, respectiv una îndepărtată, indirectă, colaterală, pe cale feminină, opusă filiației simple, directe, patrilineare prezente în cazul Severilor: Constantius, tatăl lui Constantinus, este numit *nepos per filiam* al lui Claudius (Eutropius, Hieronymus), *nepos ex fratre* al lui Claudius (*Origo Constantini*), fiu al unei fiice a unui frate al lui Claudius (*SHA*), *θυγατροιδούς* (nepot de fiică) (Zonaras) (**fig. II.2**); Constantinus însuși este desemnat în sursele epigrafice *nepos* al lui Claudius, iar fiii săi - *pronepotes* sau *abnepotes* ai aceluiași împărat, adică descendenți îndepărtați (**fig. II.1**). O invenție propagandistică ar fi privilegiat un model de înrudire mai simplu și convingător, respectiv pe linie directă. « Pourquoi - se întrebă autorul - Constantin serait-il allé chercher une parenté aussi sinueuse? »; complexitatea - conchide el - pledează în favoarea verosimilității ei⁴⁶.

2) *Ideea descendenței lui Constantinus din Claudius II ar fi apărut târziu, în 310, sursele anterioare nemenționând nimic în acest sens*⁴⁷; nici chiar panegiricul în cinstea lui Constantius I din 297⁴⁸ și nici cel rostit în onoarea lui Constantinus în 307 n-o pomenesc⁴⁹. Chausson arată că explicația este simplă, fiind recunoscută încă de însuși Dessau: ideologia specifică tetrarhiei insista pe filiația simbolică și adoptivă (*iure adoptionis*) și pe descendența herculeană sau iupiteriană a auguștilor și cezarilor⁵⁰; abia când sistemul constituțional introdus de Diocletianus a intrat în faliment, iar Constantinus a început să se elibereze de colegialitatea tetrarhică și de ideologia specifică acesteia, a făcut cunoscută legitimitatea dinastică, claudiană⁵¹, fundamentată pe o altă ideologie religioasă - apollinico-solară (*Apollo tuus*)⁵². În legătură cu momentul apariției în surse a acesteia, Chausson formulează un principiu valabil pentru orice investigație genealogică, indiferent de epocă:

« ce n'est pas parce qu'une revendication généalogique apparaît à un certain moment dans notre documentation qu'elle est élaborée à ce moment-là »⁵³.

Pe de altă parte, înainte de 310, nu dispunem de nicio sursă literară, cu excepția celor două panegirice menționate, iar argumentul *ex silentio* nu este rezonabil⁵⁴. În sfârșit, judecând *ad absurdum*, dacă acceptăm că înrudirea dintre Claudius II și

⁴⁶ *Ibidem*, p. 78.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 78-80.

⁴⁸ *Pan.* IV [8].

⁴⁹ *Pan.* VIII [7].

⁵⁰ Într-adevăr, în panegiricul din 307, care celebra mariajul dintre Constantinus și Fausta, oratorul ura cuplului să aibă progenerituri care vor înfrunta veacurile ca *Herculii - imperatores semper Herculii* - *Pan.*, VIII [7], 2, 5; Syme 1983, p. 66.

⁵¹ *Pan.*, VII [6], 3, 1: panegiristul spune că nu șansa sau alegerea l-au ridicat la puterea supremă, ci prerogativa nașterii: *non fortuita hominum consensio, non repentinus aliquis fauoris euentus te principem fecit. Imperium nascendo meruisti*; Syme 1983, p. 67.

⁵² *Pan.*, VII [6], 21, 4; Syme 1983, p. 67.

⁵³ Chausson 2007a, p. 79, subl. n.

⁵⁴ *Ibidem*.

Constantinus a fost creată în chiar momentul consemnării, atunci ar trebui să fim de acord că la fel s-a întâmplat și cu cea dintre Traianus și Hadrianus, care nu apare înainte de Aurelius Victor, Eutropius, Hieronymus, *Historia Augusta*, *Epitome de Caesaribus*, Orosius⁵⁵, deci într-un interval întins între a doua jumătate a secolului al IV-lea și începutul celui al V-lea; ar fi - opinează, pe drept, Chausson - o „generalizare abuzivă”⁵⁶.

3) *Alegându-l pe Claudius II Gothicus ca strămoș fictiv, Constantinus ar fi căutat să se prevealeze de prestigiul unui împărat ilustru*⁵⁷. “Why Claudius?”, se întreba Ronald Syme; deoarece, răspunde el, “what Constantine needed to discover and publish was an imperial ancestor of excellent repute and glorious in war”⁵⁸. Dimpotrivă, spune Chausson, suveranul amintit nu s-a remarcat prin nimic deosebit: a domnit doar doi ani (septembrie (?) 268 - puțin înainte de 28 august 270)⁵⁹, i-a învins pe alamanni la lacul *Benanacus* (Garda) în 268⁶⁰, primind titlul triumfal *Germanicus Maximus*⁶¹, apoi pe goții care devastau provinciile balcanice în 269 și 270⁶², drept pentru care a fost numit *Gothicus Maximus*⁶³ - în sfârșit, a murit de ciumă la *Sirmium*⁶⁴. Constantinus nu a luptat împotriva goților decât după anul 310, când s-ar fi elaborat pretinsa descendență claudiană, primind *cognomen*-ul *ex uirtute Gothicus Maximus* abia în 315 și, din nou, în 328/9. Apoi, este improbabil ca, înainte de 310, domnia lui Claudius să se fi aflat în așa obscuritate, încât Constantinus să-și fi îngăduit s-o modifice în interesul său; memoria orală despre care vorbeam mai sus trebuie să fi rămas vie. Prin urmare, apreciază Chausson, nu există nicio rațiune pentru care Constantinus l-ar fi ales pe Claudius II ca strămoș simbolic, pentru simplul motiv că acesta „aparține efectiv ascendenței sale”⁶⁵.

4) *Termenii de înrudire care definesc legăturile ce-i unesc pe Constantinus de Claudius variază de la un izvor la altul, ceea ce ar fi un semn de ficțiune*⁶⁶. Într-adevăr, sursele

⁵⁵ Aur. Vict., 13, 11; Eutr., VIII, 6, 1; Ps.-Aur. Vict., *Epit. Caes.*, XIV, 1; Hier., *Chron.*, a. 117; *SHA, Sen.*, XXI, 3; *Hadr.*, I, 2; Oros., VII, 13, 1; vezi și Cassiod., *Chron.*, a. 120; Iord., *Rom.*, 269; vezi și Zugravu 2006, p. 296-297, nota 309; Zugravu 2012, p. 329-330, nota 295.

⁵⁶ Chausson 2007a, p. 80.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 80-81; vezi și Syme 1983, p. 67; Ratti 2002, p. 120. Cf. *Pan.*, VII [6], 2, 2: *Ab illo enim Diuo Claudio manat in te auita cognatio qui Romani imperii solutam et perditam disciplinam primus reformauit, immanesque Gothorum copias Ponti faucibus et Histri ore proruptas terra marique deleuit, utinam diuturnior hominum quam maturior deorum comes* („Linile de sânge te leagă de divinul Claudius, strămoșul tău, care, primul, a redresat în Imperiul roman disciplina slăbită și ruinată și care, pe pământ și pe mare, a distrus trupele nenumerate ale goților revărsate de trecătoarea Pontului și Gurile Dunării”).

⁵⁸ Syme 1983, p. 70.

⁵⁹ Vezi Ps.-Aur. Vict., *Epit. Caes.*, XXXIV, 1; Zugravu 2012, p. 448 (nota 514), 449 (nota 517), 453-454 (nota 524), cu alte izvoare și o bogată bibliografie.

⁶⁰ Ps.-Aur. Vict., *Epit. Caes.*, XXXIV, 2; Zugravu 2012, p. 450-451, nota 519, cu bibliografie.

⁶¹ *CIL*, XVII/2, 149.

⁶² Aur. Vict., *Caes.*, 34, 3 și 5; Eutr., IX, 11, 2; *SHA, Claud.*, VI-IX; XI, 3-9; XII, 1; *Aurel.*, XVII, 2-4; Hier., *Chron.*, a. 270; Oros., VII, 23, 1; Zos., I, 42-46; *Chron. Pasch.*, I, 508, 6-8; Zugravu 2006, p. 420, nota 664, cu bibliografie.

⁶³ *CIL*, VIII, 4876 etc.

⁶⁴ *Chronogr. 354*; Eutr., IX, 11, 2; *SHA, Claud.*, XII, 2; Hier., *Chron.*, a. 271; Oros., VII, 23, 2; Zos., I, 46, 2; Zon., XII, 26; *Chron. Pasch.*, a. 270; Zugravu 2012, p. 453-454, nota 524, cu izvoare și bibliografie recentă.

⁶⁵ Chausson 2007a, p. 81, subl. aut.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 81-84.

Descendența claudiană a lui Constantinus cel Mare: o „minciună genealogică” reexaminată

contemporane relative la Constantius și Constantinizi (inscripții, monede, panegirice, Iulianus) sunt vagi (*parens, nepos, πρόγονου*), cele posteriore (Eutropius, *Origo Constantini*, Hieronymus, Zonaras, *SHA*) nu concordă (**fig. I-II**). Dar este interesant de subliniat, observă Chausson, că două izvoare diametral opuse ca valoare - cel mai serios (*Origo Constantini*) și cel mai fantezist (*SHA*) - susțin o versiune apropiată (vezi **fig. II.2, III.1-2**). Este un lucru arhicunoscut că erorile privitoare la înrudiri sunt frecvente în scrierile antice târzii. De exemplu, *Epitome de Caesaribus* menționa că Antoninus Pius ar fi fost ginerele lui Hadrianus (*gener fuerat*)⁶⁷, ceea ce este o confuzie cu maniera de înrudire dintre Antoninus Pius și Marcus Aurelius⁶⁸. De asemenea, după Eutropius, autorul anonim al *HA*, Hieronymus, Pseudo-Aurelius Victor, Orosius și Iordanes, Hadrianus ar fi fost *consobrinus* („văr”), *filius consobrini* („fiul vărului”) sau *filius consobrinae* („fiul verișoarei”) al lui Traianus⁶⁹, fapt care nu poate duce la negarea legăturii de rudenie dintre Traianus și Hadrianus. Și despre acest aspect Chausson formulează un principiu valabil pentru orice tip de cercetare genealogică:

« une erreur commise sur la nature exacte d'un degré de parenté ne permet pas nécessairement de conclure à l'absence de parenté, tant que la matière généalogique est chose complexe et de transmission difficile »⁷⁰.

În concluzie, François Chausson consideră că, în ciuda opiniei seculare înrădăcinate în istoriografie și a tendinței de a relativiza revendicările genealogice, ideea că descendența claudiană a lui Constantinus este fictivă, o minciună politică și genealogică « est une hypothèse dont à vrai dire la démonstration irréfutable manque »⁷¹, dosarul întocmit fiind unul « embarrassant » („stânjenitor”) pentru adepții punctului de vedere tradițional⁷².

Cum era normal, opinia istoricului francez a stârnit deja reacții printre învățați. De exemplu, marele specialist în istoriografia Antichității târzii François Paschoud scria: « Devant un tribunal pénal, il /Chausson - n.n./ obtiendrait l'acquiescement par faute de preuves décisives »; dar continuă: « et pourtant je résiste » și oferă propriile dovezi: faptul că linia de înrudire a apărut în 310 ca o noutate, imediat după eliminarea lui Maximianus și în momentul când se profila conflictul cu Maxentius; timiditatea cu care noul motiv a fost introdus; incertitudinea gradului de rudenie, menționarea unei branșe colaterale, alegerea unui principe puțin cunoscut - toate dau impresia unui scenariu gândit *ab initio* ca vag, incompatibil altfel cu o personalitate binecunoscută și cu o filiație sigură; pierderea „instrumentelor purtătoare ale memoriei” (sursele) datorită bulversărilor dintre mijlocul secolului al III-lea și urcarea pe tron a lui Diocletianus, fapt care se reflectă în lipsa de claritate a gradului de rudenie; « les empereurs de cette époque sont tous des généraux chanceux, sortis du néant »; dificultatea cronologică: Constantius,

⁶⁷ Ps.-Aur. Vict., *Epit. Caes.*, XV, 2.

⁶⁸ Chausson 2007a, p. 81.

⁶⁹ Eutr., VIII, 6, 1; Hier., *Chron.*, a. 117; Ps.-Aur. Vict., *Epit. Caes.*, XIV, 1; Oros., VII, 13, 1; Cassiod., *Chron.*, a. 120; Iord., *Rom.*, 269.

⁷⁰ Chausson 2007a, p. 81-82, subl. n.

⁷¹ *Ibidem*, p. 94.

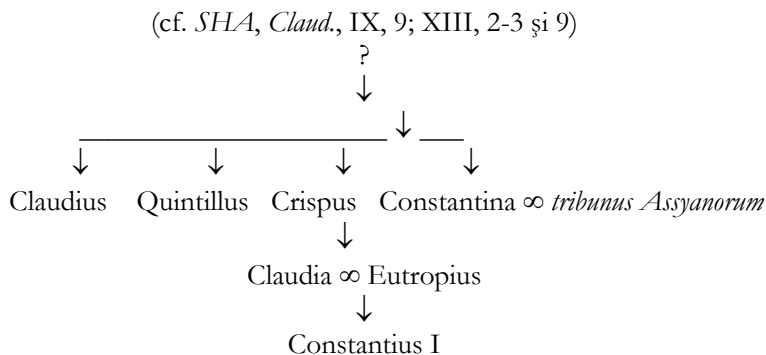
⁷² *Ibidem*, p. 95.

tatăl lui Constantinus, deja general foarte cunoscut în 293, nu se putea naște după 260, ci mult mai devreme, către 250, de vreme ce însuși fiul său, Constantinus, se născuse la începutul anilor 270, cum admite și Chausson⁷³; « comment dès lors imaginer qu'il soit un petit-fils ou un petit-neveu de Claude? »; « Bref - conclure Paschoud -, si l'on se ressaisit des séductions de Ch., les motifs de doute ne manquent pas »⁷⁴.

Mai rămâne o problemă, neabordată de Chausson și care ridică « une éorme difficulté », cum scria André Chastagnol⁷⁵: cea a diferențelor de gentiliciu, Claudius aparținând familiei *Aurelii*-lor (*Marcus Aurelius Claudius*), iar Constantius și Constantinus celei a *Flavii*-lor (*Flavius Valerius Constantius*, respectiv *Flavius Valerius Constantinus*). Cu alte cuvinte, nu a avut loc o transmisiune de gentiliciu, exegeții considerând că așa se explică „ficțiunea” din *HA*, conform căreia Constantius ar fi fost fiul unei *Claudia*, nepoata lui Claudius⁷⁶; pe cale de consecință, tatăl lui Constantius, Eutropius, ar fi trebuit să aibă *cognomen*-ul *Flavius*, iar mama, Claudia, pe cel de *Aurelia* - ceea ce nu rezultă de nicăieri⁷⁷. Tot astfel, adică printr-o fantezie genealogică care să justifice înrudirea, poate fi înțeles faptul că aceeași sursă a acordat lui Claudius gentiliciul *Flavius*⁷⁸, pe care acesta nu l-a purtat niciodată, ca și cel de *Valerius*⁷⁹, care figurează în nomenclatura lui Constantinus⁸⁰.

Prin urmare, opinia lui François Chausson demonstrează o dată în plus necesitatea interogării constante a surselor și problemelor de istorie antică, chiar și atunci când unele subiecte par definitiv soluționate.

Fig. I. Familia fictivă (?) a lui Claudius II Gothicus⁸¹

⁷³ *Ibidem*, p. 107.

⁷⁴ Paschoud 2007, p. 563.

⁷⁵ Chastagnol 1994, p. 920.

⁷⁶ *SHA, Claud.*, XIII, 2; Chastagnol 1994, p. 920; Ratti 2002, p. 120.

⁷⁷ Chastagnol 1994, p. 920.

⁷⁸ *SHA, Gall.*, VII, 8; *Aur.*, XVII, 2.

⁷⁹ *SHA, Gall.*, XVIII, 4.

⁸⁰ Chastagnol 1994, p. 921.

⁸¹ *Apud ibidem*.

Fig. II. Originea claudiană a dinastiei constantiniene în surse:

1. Epigrafice⁸²

<i>CIL</i> , VI, 31564 (<i>Roma</i>)	a. 312/5-324	Constantinus: <i>nepos divi Cl[au]di</i>
<i>CIL</i> , IX, 9 (<i>Ravenna, Regio VIII</i>)	a. 324-337	Constantinus: <i>divi Claudi nepos</i>
<i>CIL</i> , XII, 668 = <i>HD</i> , 19019 (<i>Arelate, Narbonensis</i>)	a. 324-326	Constantinus: <i>divi Claudi nepos</i>
<i>CIL</i> , III, 5207 (<i>Celeia, Noricum</i>)	a. 333-337	Constans sau Constantinus II: <i>divi Claudi abnepos</i>
<i>CIL</i> , II, 4762 (<i>Bracara, Hispania Tarraconensis</i>)	a. 340-350	Constans: <i>divi Claudi pronepos</i>
<i>CIL</i> , II, 4844; <i>AE</i> , 1980, 575 (<i>Bracara, Hispania Tarraconensis</i>)	a. 340-350	Constantius II: <i>divi Claudi pronepos</i>
<i>CIL</i> , III, 3705 = <i>HD</i> , 44214 (<i>Sirmium, Pannonia Inferior</i>)	a. 354	Constantius II: <i>divi Claudi pronepos</i>
<i>CIL</i> , III, 13392 (<i>Djurdjevac, Pannonia Inferior</i>)	?	Constantius II?: <i>[divi] Claudi pronepus (!)</i>

2. Literare⁸³

<i>Pan. Lat.</i> VII [6], 2, 1-4	a. 310	Claudius: <i>originis tuae numen; auctor generis</i>
<i>Pan. Lat.</i> VIII [7], 2, 4-5 și 4, 1-4	a. 312	Claudius, <i>parens</i> al lui Constantinus
<i>Iul., Pan. Constantii</i> , I, 6 C – 7 A	a. 356	Claudius este primul dintre <i>πρόγονοι, γονεῖς, ἀδελφοί, συγγενεῖς</i> ai lui Constantinus care au exercitat imperiul
<i>Origo Constantini</i> , I, 1-2	sec. IV	Constantius I, <i>Divi Claudi optimi principis nepos ex fratre</i>
<i>Eutr.</i> , IX, 22, 1	a. 369	Constantius I, <i>per filiam nepos Claudi</i>
<i>Hier., Chron. Ab Abr.</i> 2300	cca. 380	Constantius I, <i>Claudi ex filia nepos</i>

⁸² Vezi și Chausson 2007a, p. 28-37, 63, fig. 1.

⁸³ Vezi și *ibidem*, p. 42-75, fig. 1-2.

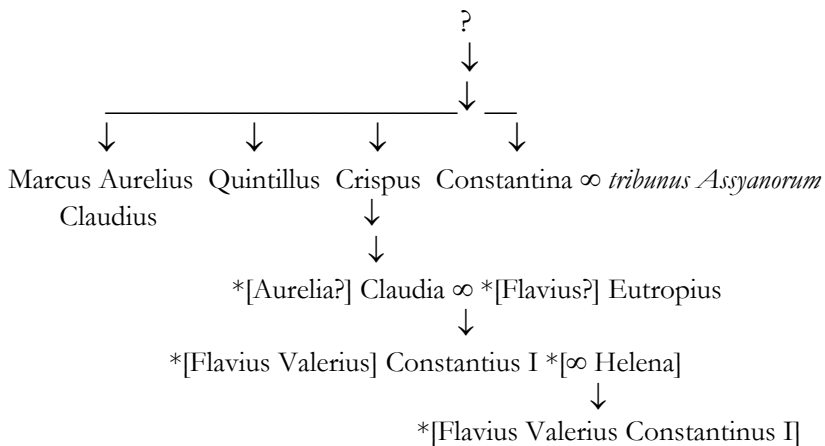
<i>SHA, Hel.</i> , XXXV, 1	cca. 390-400	Claudius, <i>auctor generis</i> al lui Constantinus
Zon., XII, 26	sec. XI (< sursă sf. sec. IV)	Constantius τοῦ βασιλέως Κλαυδίου θυγατροῦς

3. Numismatice⁸⁴

<i>Roma</i>	a. 317/8	DIVO CLAUDIO
<i>Roma, Augusta Treuerorum, Siscia, Roma, Augusta Treuerorum, Arelate, Aquileia, Siscia, Thessalonika</i>	a. 317 ⁸⁵ /8, 318	DIVO CLAUDIO OPT IMP; DIVO CLAUDIO OPTIMO IMP
<i>Roma</i>	a. 317/8	DIVO CONSTANTIO
<i>Augusta Treuerorum</i>	a. 318	DIVO CONSTANTIO OPT IMP; DIVO CONSTANTIO OPTIMO IMP
<i>Roma, Arelate, Aquileia, Siscia, Thessalonika</i>	a. 317/8, 318	DIVO CONSTANTIO PIO PRIN; DIVO CONSTANTIO PIO PRINC; DIVO CONSTANTIO PIO PRINCIPI

Fig. III. Descendența lui Claudius II Gothicus⁸⁶

1. Varianta 1 (*SHA*)

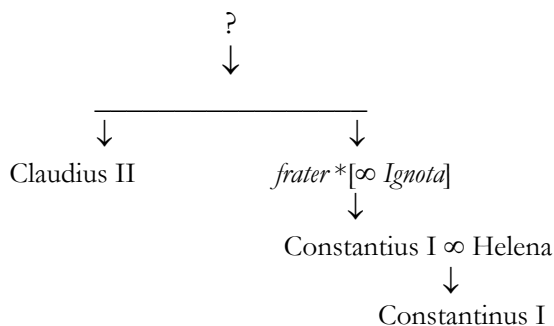

⁸⁴ Vezi și *ibidem*, p. 37-41, 63, fig. 1.

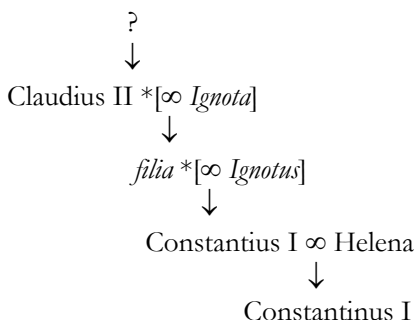
⁸⁵ În 317, doi dintre fiii lui Constantinus I au devenit *Caesares*: Crispus, numit în mod excepțional pe monede de la *Augusta Treuerorum* FL **CL** CRISPVS [Crispus se numea Flavius Iulius Crispus], și Constantinus II, al cărui nume era Flavius **Claudius** Constantinus (*ibidem*, p. 41).

⁸⁶ Asteriscul semnifică faptul că elementele dintre paranteze drepte nu figurează în izvorul literar respectiv.

2. Varianta a 2-a (*Origo Constantini*)

3. Varianta a 3-a (Eutropius, Hieronymus, Zonaras)

The Claudian Lineage of Constantine the Great: A “Genealogical Lie” Re-Examined

(Abstract)

The paper presents the recent opinion of François Chausson in the work entitled *Stemmata aurea: Constantin, Justine, Théodose. Revendications généalogiques et idéologie impériale au IVe siècle ap. J.-C.* (Roma, 2007) on Constantine the Great being a descendant of Claudius II. The main arguments of this renowned specialist in genealogy and imperial and senatorial onomastics are as follows:

1) The lineage of Constantine from Claudius II Gothicus is not “fictional and ideological”, such as the one of Septimius Severus from Marcus Aurelius, but it is believable, demonstrated by his complex, particular character, as well as by a collateral, indirect, kinship on feminine side.

2) Though the Claudian dynastic legitimacy emerges late, in 310, this does not mean that is when it was created, but that it could only come to light after the fall of the tetrarchic ideology, based on symbolic and adoptive filiation.

3) The opinion according to which Constantine would have sought to use the prestige of an illustrious emperor to his own advantage is not grounded, because the reign of Claudius II Gothicus was a brief one and his deeds were not exceptional.

4) Though the kinship-related terms defining the connections between Constantine and Claudius vary from one source to another, this is not a sign of fiction, given that one may encounter similar situations in sources concerning other emperors, too, but they do not question their genealogy.

At the end of the text, the counterarguments brought by François Paschoud to the opinion of François Chausson are presented, as well as various other such counterarguments.

Explanation of figures

- Fig. I.** The fictional family (?) of Claudius II Gothicus.
Fig. II. The Claudian origin of the Constantinian dynasty in the sources.
Fig. III. The lineage of Claudius II Gothicus.

Abrevieri bibliografice

- Baldini 1992 - Antonio Baldini, *Claudio Gotico e Costantino*, în Giorgio Bonamente, Fusco Franca (ed.), *Costantino il Grande dall'Antichità all'Umanesimo*, Macerata, 1992, p. 73-90.
- Barnes 1981 - Timothy D. Barnes, *Constantine and Eutropius*, Cambridge (Mass.) – London, 1981.
- Blázquez 2008 - José M. Blázquez, *Adriano*, Madrid, 2008.
- Canto 2003 - Alicia Canto, *La dinastía Ulpia-Aelia [96-192 d.C.]: ni tan 'Buenos', ni tan 'Adoptivos', ni tan 'Antoninos'*, în *Gerión*, 21, 2003, p. 305-347.
- Chastagnol 1994 - André Chastagnol, în *Histoire Auguste. Les empereurs romains des IIe et IIIe siècles*, édition bilingue latin-français, traduction du latin par André Chastagnol, Paris, 1994.
- Chausson 1995 - François Chausson, *L'autobiographie de Septime Sévère*, în *REv*, 73, 1995, p. 183-198.
- Chausson 1997 - François Chausson, *Theoclia soeur de Sévère Alexandre*, în *MÉFRA*, 109, 1997, 2, p. 659-690.
- Chausson 1998a - François Chausson, *Remarques sur les généalogies impériales dans l'Histoire Auguste: le cas de Théodose*, în *HAC*, VI, *Colloquium Argentoratense*, 1998, p. 105-114.
- Chausson 1998b - François Chausson, *Les lignages mythiques dans quelques revendications généalogiques sous l'Empire romain*, în Daniele Auger, Suzanne Saïd (ed.), *Généalogies mythiques. Colloque du centre de recherche sur les mythologies de l'Université de Paris X à Chantilly 1995*, Nanterre, 1998, p. 395-417.
- Chausson 1998c - François Chausson, *Grand-mère de Septime Sévère*, în *Latomus*, 57, 1998, p. 391-414.
- Chausson 1998d - François Chausson, *Note sur trois Clodii sénatoriaux de la seconde moitié du IIIe siècle*, în *CCGG*, 9, 1998, p. 177-213.
- Chausson 2000 - François Chausson, *De Didius Julianus aux Nummii Albini*, în *MÉFRA*, 112, 2000, 2, p. 843-879.
- Chausson 2002a - François Chausson, *Variétés généalogiques. I. Numa Pompilius ancêtre de Marc Aurèle*, în *HAC*, VIII, *Colloquium Perusinum*, Bari, 2002, p. 109-147.
- Chausson 2002b - François Chausson, *Une soeur de Constantin: Anastasia*, în J.-M. Carrié, R. Lizzi Testa (ed.), „Humana sapit”. *Études d'antiquité tardive offertes à Lellia Cracco Ruggini*, Brepols, 2002, p. 131-155.
- Chausson 2002c - François Chausson, *La famille du préfet Ablasius*, în *Pallas*, 60, 2002, p. 205-229.
- Chausson 2002d - François Chausson, *De Domitia Longina aux Antonins: le règne de Nerva*, în *B.S.A.F.*, 2002, p. 201-206.
- Chausson 2002e - François Chausson, *Variétés généalogiques. II. Macer auus maternus de Septime Sévère*, în *HAC*, VIII, *Colloquium Perusinum*, Bari, 2002, p. 149-170.
- Chausson 2003a - François Chausson, *Regards sur la famille de l'Empereur Lucius Verus*, în François Chausson, Étienne Wolff (ed.), *Consuetudinis amor. Fragments d'histoire romaine (IIe-VIe siècles) offerts à Jean-Pierre Callu*, Roma, 2003, p. 103-161.

Descendența claudiană a lui Constantinus cel Mare: o „minciună genealogică” reexaminată

- Chausson 2003b - François Chausson, *La généalogie du Prince dans la pratique de l'éloge impérial aux IIIe – VIe siècles*, în Isabelle Cogitore, Francis Goyet (ed.), *L'éloge du Prince. De l'Antiquité aux Lumières. Colloque de l'Université Stendhal, Grenoble, décembre 1997*, Grenoble, 2003, p. 105-123.
- Chausson 2005 - François Chausson, *Variétés généalogiques. III. La généalogie d'Antonin le Pieux*, în HAC, IX, *Colloquium Barcinonense*, Bari, 2005, p.107-155.
- Chausson 2007a - François Chausson, *Stemmata aurea: Constantin, Justine, Théodose. Revendications généalogiques et idéologie impériale au IVe siècle ap. J.-C.*, Roma, 2007.
- Chausson 2007b - François Chausson, *Variétés généalogiques. IV. Cohésion, collisions, collisions: une autre dynastie antonine*, în HAC, X, *Colloquium Bambergensis*, Bari, 2007, p. 123-163.
- Chausson 2008 - François Chausson, *Une fête dans la Rome de Justinien*, în Maria L. Caldelli, Gian L. Gregori, Silvia Orlandi (ed.), *Epigrafia 2006. Atti della XIVe rencontre sur l'épigraphie in onore di Silvio Panciera con altri contributi di colleghi, allievi e collaboratori*, Roma, 2008, p. 955-974.
- Chausson 2010a - François Chausson, *Ascensions provinciales*, în François Chausson (coord.), *Occidents romains. Sénateurs, chevaliers, militaires, notables dans les provinces d'Occident; Espagnes, Gaules, Germanies, Bretagne*, Paris, 2010, p. 172-173.
- Chausson 2010b - François Chausson, *Les Aurelii Fulvi de Nîmes*, în François Chausson (coord.), *Occidents romains. Sénateurs, chevaliers, militaires, notables dans les provinces d'Occident; Espagnes, Gaules, Germanies, Bretagne*, Paris, 2010, p. 175-190.
- Chausson 2010c - François Chausson, *Amitiés, haines et testaments à Nîmes et en Bétique. Cn. Domitius Afer, Sex. Curvius Tullus et leur descendance*, în François Chausson (coord.), *Occidents romains. Sénateurs, chevaliers, militaires, notables dans les provinces d'Occident; Espagnes, Gaules, Germanies, Bretagne*, Paris, 2010, p. 191-215.
- Chausson 2010d - François Chausson, *Les Annii Veri d'Ncubi*, în François Chausson (coord.), *Occidents romains. Sénateurs, chevaliers, militaires, notables dans les provinces d'Occident; Espagnes, Gaules, Germanies, Bretagne*, Paris, 2010, p. 217-234.
- Chausson, Rossignol 2010 - François Chausson, Benoît Rossignol, *La carrière de Didius Julianus: Rhin et Belgique*, în François Chausson (coord.), *Occidents romains. Sénateurs, chevaliers, militaires, notables dans les provinces d'Occident; Espagnes, Gaules, Germanies, Bretagne*, Paris, 2010, p. 301-324.
- Dessau 1889 - Hermann Dessau, *Über Zeit und Persönlichkeit der S.H.A.*, în *Hermes*, 24, 1889, p. 337-392.
- Dondin-Payre 1993 - Monique Dondin-Payre, *Exercice du pouvoir et continuité gentilice. Les Acilii Glabrones du IIIe siècle av. J.-C. au Ve siècle ap. J.-C.*, Rome, 1993.
- Fraschetti 2009 - Augusto Fraschetti, *Marco Aurelio. La miseria della filosofia*, Roma-Bari, 2009.
- Grünewald 1990 - Thomas Grünewald, *Constantinus Maximus Augustus. Herrschaftspropaganda in der Zeitgenössischen Überlieferung*, Stuttgart, 1990.
- Hekster 2006 - Olivier Hekster, *Descendants of Gods: Legendary Genealogies in the Roman Empire*, în Lukas de Blois, Peter Funke, Johannes Hahn (ed.), *The Impact of Imperial Rome on Religions, Ritual and Religious Life in the Roman Empire. Proceedings of the Fifth Workshop of the International Network Impact of Empire (Roman Empire, 200 B.C.-A.D. 476)*, Münster, June 30-July 4, 2004, Leiden, 2006, p. 24-35.
- Hellegouarc'h 1999 - Joseph Hellegouarc'h, în *Entropie, Abrégé d'histoire romaine*, texte établi et traduit par J. Hellegouarc'h, Paris, 1999.
- Lippold 1992 - Adolf Lippold, *Kaiser Claudius I. (Gothicus), Vorfahr Konstantius d. Gr., und die römische Senat*, în *Klio*, 74, 1992, p. 380-394.

Nelu Zugravu

- Lippold 2002 - Adolf Lippold, *Claudius, Constantius, Constantinus. Die V. Claudii der HA. Ein Beitrag zur Legitimierung der Herrschaft Konstantins aus Stadtrömischer Sicht*, în *HAC*, VIII, *Colloquium Perusinum*, Bari, p. 309-343.
- Müller-Rettig 1990 - Brigitte Müller-Rettig, *Der Panegyricus des Jahres 310 auf Konstantin den Grossen*, Übersetzung und historisch-philologischer Kommentar, Stuttgart, 1990.
- Neri 1992 - Valerio Neri, *Medius Princeps. Storia e immagine di Costantino nella storiografia latina pagana*, Bologna, 1992.
- Paschoud 2002 - François Paschoud, în *Histoire Auguste*, V/1, *Vie d'Aurélien et de Tacite*, texte établi et traduit par François Paschoud, deuxième tirage, Paris, 2002.
- Paschoud 2007 - François Paschoud, *Chronique d'historiographie tardive*, în *AnfTard*, 15, 2007, p. 363-364.
- Pellizzari 2011 - Adriano Pellizzari, în *Athenaeum*, 99, 2011, 2, p. 569.
- Piganiol 1932 - André Piganiol, *L'empereur Constantin*, Paris, 1932.
- Ratti 2002 - Stéphane Ratti, în *Histoire Auguste*, IV/2, *Vies des deux Valériens et des deux Galliens*, texte établi par Olivier Desbordes et Stéphane Ratti, traduit et commenté par Stéphane Ratti, deuxième tirage, Paris, 2002.
- Scheithauer 1987 - Andréa Scheithauer, *Kaiserbild und literarisches Programm. Untersuchungen zur Tendenz der Historia Augusta*, Frankfurt am Main-Bern-New York-Paris, 1987.
- Syme 1971 - Ronald Syme, *Emperors and Biography. Studies in the Historia Augusta*, Oxford, 1971.
- Syme 1983 - Ronald Syme, *Historia Augusta Papers*, Oxford, 1983.
- Turcan 2002 - Robert Turcan, în *Histoire Auguste*, III/1, *Vies de Macrin, Diaduménien, Hélogabale*, texte établi, traduit et commenté, deuxième tirage, Paris, 2002.
- Zugravu 2006 - Nelu Zugravu, în Sextus Aurelius Victor, *Liber de Caesaribus. Carte despre împărați, editio bilinguis*, traducere de Mihaela Paraschiv, ediție îngrijită, studiu introductiv, note și comentarii, apendice și indice de Nelu Zugravu, Iași, 2006.
- Zugravu 2012 - Nelu Zugravu, în Pseudo-Aurelius Victor, *Epitome de Caesaribus. Epitomă despre împărați, editio bilinguis*, traducere și considerații lingvistice de Mihaela Paraschiv, ediție îngrijită, abrevieri, studiu introductiv, note și comentarii, indice de Nelu Zugravu, Iași, 2012.

Cuvinte-cheie: Claudius II Gothicus, Constantinus, înrudire, Antichitate târzie, François Chausson.

Keywords: Claudius II Gothicus, Constantine, kinship, Late Antiquity, François Chausson.

LISTA ABREVIERILOR

AAR-SI	- Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice. București (s. III, 1922-1947).
Academica	- Academica. Academia Română. București.
ACG	- Anuarul Comitetului Geologic. Institutul Geologic al României. București.
ACMI	- Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice. București.
ActaArchHung	- Acta Archaeologica. Academiae Scientiarum Hungaricae. Budapest.
ActaBC	Acta Bacoviensia. Serviciul Județean Bacău al Arhivelor Naționale. Bacău.
ActaMN	- Acta Musei Napocensis. Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei. Cluj-Napoca.
ActaMP	- Acta Musei Porolissensis. Muzeul Județean de Istorie și Artă Zalău. Zalău.
Acta Siculica	- Acta Siculica. Analele Muzeului Național Secuiesc. Sfântu Gheorghe.
ActaZC	- Acta Zoologica Cracoviensia. Institute of Systematics and Evolution of Animals. Kraków.
ADIU	- АРХЕОЛОГИЯ І ДАВНЯ ІСТОРИЯ УКРАЇНИ. Kiev.
AÉ	- Archaeologiai Értesítő a Magyar régészeti, művészt-történeti és éremtani társulat tudományos folyóirata. Budapest.
AHR	- Asiatic Herpetological Research. Chengdu Institute of Biology. Chengdu.
AIIA	- Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj. Cluj-Napoca (din 1990 Anuarul Institutului de Istorie „George Bariț”).
AIIAI/AIIX	- Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol” Iași. Iași (din 1990 Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol” Iași).
AIIGB	- Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „George Bariț” Cluj-Napoca. Cluj-Napoca vezi AIIA.
AIIN	- Anuarul Institutului de Istorie Națională. Cluj-Sibiu.
AInf	- Archäologische Informationen. Mitteilungen zur Ur- und Frühgeschichte. Bonn.
Altertum	- Das Altertum, Routledge, part of the Taylor & Francis Group.
Aluta	- Aluta. (Studii și comunicări - Tanulmányok és Közlemények). Sfântu Gheorghe.
AM	- Arheologia Moldovei. Institutul de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol”. Iași.
AmAnthropol	- American Anthropologist. Washington, D.C.
AnB	- Analele Banatului; serie nouă. Timișoara.
Angustia	- Angustia. Muzeul Carpaților Răsăriteni. Sfântu Gheorghe.
Annales de Paléontologie	- Annales de Paléontologie. Association Paléontologique Française. Paris.

Lista abrevierilor

Antaeus	- Antaeus. Communicationes ex Instituto Archaeologico Academiae Scientiarum Hungaricae. Budapest.
Antiquity	- Antiquity. A Quartely Review of World Archaeology. York.
AntTard	- Antiquité tardive. Revue internationale d'histoire et d'archéologie (IVe-VIIIe s.). Turnhout.
AO	- Arhivele Olteniei. Craiova; serie nouă (Institutul de Cercetări Socio-Umane. Craiova).
APA	- Acta Praehistorica et Archaeologica. Berlin.
APR	- Acta Palaeontologica Romaniae. Romanian Society of Paleontologists. București.
Apulum	- Apulum. Acta Musei Apulensis. Muzeul Național al Unirii Alba Iulia. Alba Iulia.
AR	- Archeologické rozhledy. Praha.
ARA	- Annual Review of Anthropology. Palo Alto.
ArbInstHalle	- Arbeiten aus dem Institut für Vor- und Frühgeschichte der Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg.
Archaeologia Bulgarica	- Archaeologia Bulgarica. Sofia.
ArchAustr	- Archaeologia Austriaca. Viena.
ArchHung	- Archaeologia Hungarica, Dissertationes Archaeologicae Musei Nationalis. Budapest.
ArchKözl	- Archaeologiai Közlemények. Pesten.
Argesis	- Argesis. Studii și comunicări. Muzeul Județean Argeș. Pitești.
Arheologija	- Arheologija. Organ na Archeologičeskija Institut i Muzei pri Bulgarskata Akademija na Naukite. Sofia.
ArhRom	- Arhiva Română. Arhivele Statului. București
AȘUAIC-I	- Analele Științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași. Istorie. Iași.
Athenaeum	- Athenaeum. Studi periodice di litteratura e storia dell'antichità. Pavia.
ATS	- Acta Terrae Septemcastrensis. Sibiu.
AUA	- Annales Universitatis Apulensis. Series Historica. Alba Iulia.
AUSB	- Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae, sectio Historica. Budapest.
AusgrabFunde	- Ausgrabungen und Funde. Berlin.
AUVT	- Annales d'Université „Valahia” Târgoviște. Târgoviște.
BA	- Biblioteca de arheologie. București.
BÁMÉ	- A Béri Balogh Ádám Múzeum Évkönyve. Szekszárd.
Banatica	- Banatica. Muzeul de istorie al județului Caraș-Severin. Reșița.
BAR	- British Archaeological Reports (International Series). Oxford.
BC	- Biblioteca și cercetarea. Cluj-Napoca.
BCH	- Bulletin de correspondance hellénique. L'Institut de correspondance hellénique d'Athènes (continuă Bulletin de l'Ecole française d'Athènes- 1868-1871). Atena.
BCMI	- Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice / Buletinul Comisiei Monumentelor istorice. București.
BCȘS	- Buletinul Cercurilor Științifice Studențești. Alba Iulia.
BerRGK	- Bericht der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts. Frankfurt am Main.
BG	- Boabe de grâu. București

Lista abrevierilor

BHAB	- Bibliotheca Historica et Archaeologica Banatica. Muzeul Banatului Timișoara. Timișoara.
BIRSNB	- Bulletin de l'Institut Royal des Sciences Naturelles de Belgique. Bruxelles.
BMA	- Bibliotheca Musei Apulensis. Muzeul Național al Unirii Alba Iulia. Alba Iulia.
BMI	- Buletinul Monumentelor Istorice. București.
BMJT	- Buletinul Muzeului Județean Teleorman. Seria Arheologie. Alexandria.
BMM	- Bibliotheca Musei Marisiensis. Seria Archaeologica. Târgu Mureș.
BMMK	- Békés Megyei Múzeumok Közleményei. Békéscsaba.
BMS	- Bibliotheca Musei Sabesiensis. Muzeul Municipal „Ioan Raica” Sebeș.
BollVerona	- Bollettino del Museo Civico di Storia Naturale di Verona. Verona.
BOR	- Biserica Ortodoxă Română. Patriarhia Română. București.
BR	- Budapest Régiségei. Budapesti Történeti Múzeum. Budapest.
Britannia	- Britannia. A Journal of Romano-British and Kindred Studies. The Society for the Promotion of Roman Studies. Cambridge.
Brukenthal	- Brukenthal. Acta Musei. Muzeul Național Brukenthal. Sibiu.
BSAF	- Bulletin de la Société Nationale des Antiquaires de France. Paris.
BSHNT	- Bulletin de la Société d'Histoire Naturelle de Toulouse. Toulouse.
BSNR	- Buletinul Societății Numismatice Române. Societatea Numismatică Română. București.
BTh	- Bibliotheca Thracologica. Institutul Român de Tracologie, București.
Buletin foaie oficială	- Buletin foaie oficială. Iași.
BulletinAMNH	- Bulletin of the American Museum of Natural History. New York.
BulletinSGF	- Bulletin d'Société Géologique France. Paris.
Buridava	- Buridava. Studii și materiale. Muzeul Județean „Aurelian Sacerdoteanu” Vâlcea. Râmnicu Vâlcea
BV	- Bayerische Vorgeschichtblätter. München.
CA	- Cercetări arheologice. Muzeul Național de Istorie a României. București.
CAANT	- Cercetări arheologice în aria nord-tracă. București.
CAn	- Current Anthropology. Chicago.
Carnets de Géologie	- Carnets de Géologie. Brest.
CCA	- Cronica cercetărilor arheologice. București.
CCGG	- Cahiers du Centre Gustave Glotz. Sorbonne (Paris).
CFS	- Courier Forschungsinstitut Senckenberg, Senckenberg Forschungsinstitut und Naturmuseum. Frankfurt am Main.
Ciências da Terra (UNL)	- Ciências da Terra (UNL). Earth Sciences Journal. Caparica.
ClausthalerGeo	- Clausthaler Geowissenschaften. Institut für Geologie und Paläontologie. Clausthal-Zellerfeld.

Lista abrevierilor

CMPUMichigan	- Contributions from the Museum Paleontology. The University of Michigan. Michigan.
Codrul Cosminului	- Codrul Cosminului, Seria Nouă. Analele Științifice de Istorie, Universitatea „Ștefan cel Mare” Suceava. Suceava
CommArchHung	- Communicationes Archaeologicae Hungariae, Magyar Némzeti Múzeum. Budapesta.
Communications	- Communications. École Des Hautes Étude en Science Sociales – Centre D’Études Transdisciplinaires (Sociologie, Anthropologie, Politiques), Paris.
Copeia	- Copeia. American Society of Ichthyologists and Herpetologists. New York.
Corviniana	- Corviniana. Acta Musei Corvinensis. Hunedoara.
CRAcadSciParis	- Comptes Rendus De L’Academie Des Sciences. Serie II, Fascicule A - sciences de la Terre et des Planetes. Paris.
CretaceousRes	- Cretaceous Research. Published by Elsevier.
Crisia	- Crisia. Culegere de materiale și studii. Muzeul Țării Crișurilor. Oradea.
Cultura creștină	- Cultura creștină. Publicație apărută sub egida Mitropoliei Române Unite cu Roma Greco-Catolică și a Facultății de Teologie Greco-Catolică din Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, Departamentul Blaj. Blaj.
Cumania	- Bács - kiskun Megyei Múzeumok Közleményei. Kecskemét.
Dacia	- Dacia. Recherches et découvertes archéologiques en Roumanie. București, I, (1924) - XII (1948). Nouvelle série: Revue d’archéologie et d’histoire ancienne. București.
Danubius	- Danubius. Muzeul de Istorie Galați. Galați.
DMÉ	- A Debreceni déri Múzeum Évkönyve. Debrecen.
Dolgozatok	- Dolgozatok az Erdély Nemzeti Múzeum Érem - és Régiségtárából. Kolosvár (Cluj).
DolgSzeged	- Dolgozatok. A. M. Kir. Ferencz József Tudományegyetem Archaeologiai Intézetéből. Szeged.
DP	- Documenta Praehistorica. Poročilo o raziskovanju paleolitika, neolitika in eneolitika v sloveniji. Ljubljana.
Drobeta	- Drobeta. Muzeul Regiunii Porților de Fier. Drobeta Turnu-Severin.
Dumerilia	- Dumerilia. Association des amis du laboratoire des reptiles et amphibiens du Muséum = AALRAM. Paris.
Eclogae	- Eclogae Geologicae Helvetiae. Swiss Journal of Geosciences. Swiss Geological Society. Zürich.
EHR	- The English Historical Review. Oxford University Press (UK).
Environment & Progress	- Environment & Progress. Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca. Facultatea de Știința și Ingineria Mediului. Cluj-Napoca.
EphNap	- Ephemeris Napocensis. Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj-Napoca. Cluj-Napoca.
ErdMúzÉvk	- Erdélyi Múzeum Egyesület Évkönyve. Kolosvár (Cluj).
EstudiosAlava	- Estudios del Museo de Ciencias Naturales de Alava. Vitoria.
Eurasia Antiqua	- Eurasia Antiqua. Zeitschrift für Archäologie Eurasiens. Mainz am Rhein.

Lista abrevierilor

FbÖst	- Fundberichte aus Österreich. Wien.
FK	- Földtani közlöny. Magyarhoni földtani tarsulat folyóirata. Budapest.
FöldrKözl	- Földrajzi Közlemények. Budapest.
FoliaArch	- Folia Archaeologica. Magyar Történelmi Múzeum. Budapest.
Gemina	- Gemina. Timișoara.
Geodiversitas	- Geodiversitas. Museum National d'Histoire Naturelle Paris. Paris.
Gerión	- Gerión. Revista de historia antigua, Universidad Complutense de Madrid. Madrid.
Germania	- Germania. Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts. Frankfurt am Main.
Godišnjak	- Godišnjak. Jahrbuch Knjiga. Sarajevo-Heidelberg.
HAC	- Historiae Augustae Colloquia Nova Series. Bari.
Hantkeniana	- Hantkeniana. Periodical of the Department of Palaeontology, Eötvös University. Budapest.
Hermes	- Hermes. Zeitschrift für klassische Philologie. Stuttgart.
Hesperia	- Hesperia. Journal of American School of Classical Studies at Athens. Athens.
Hierasus	- Hierasus. Muzeul Județean Botoșani. Botoșani.
HJ	- The Historical Journal. University of Cambridge (UK).
Hrisovul	- Hrisovul. Academia de Poliție „Alexandru Ioan Cuza”. Facultatea de Arhivistică. București.
HTRTÉ	- A Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat Évkönyvei (1880-1913). Deva.
HU	- Historia Urbana. Institutul de Cercetări Socio-Umane. Sibiu.
IA	- International Affairs. Royal Institute of International Affairs. London.
Instrumentum	- Instrumentum (Bulletin du Groupe de travail europeen sur l'artisanat et les productions manufacturées dans l'Antiquité. Montagnac.
Ioan Neculce	- Ioan Neculce. Buletinul Muzeului de Istorie a Moldovei. Iași.
Iranica Antiqua	- Iranica Antiqua. Leiden.
Istros	- Istros. Muzeul Brăilei. Brăila.
Îndrumător pastoral	- Îndrumător pastoral. Episcopia Ortodoxă Română de Alba Iulia. Alba Iulia
JAMÉ	- A Nyiregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve. Nyiregyháza.
JAMT	- Journal of Archaeological Method and Theory. New York.
JCH	- Journal of Contemporary History. University of Cambridge (UK), University of Wisconsin at Madison (USA).
JMH	- The Journal of Modern History. University of Chicago.
JMV	- Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte. Halle (Saale).
JRGZM	- Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums zu Mainz. Mainz.
JRS	- The Journal of Roman Studies. London.
JSP	- Journal of Systematic Palaeontology. British Natural History Museum. London.

Lista abrevierilor

JTa	- Journal of Taphonomy. Paleontological Network Foundation.
Klio	- Klio. Beiträge zur Alten Geschichte. Berlin.
Korunk	- Korunk. Kolozsvár. Cluj-Napoca.
KözI Debrecen	- Közlemények a Debreceni M. Kir. Tisza István-Tudományegyetem Régészeti Intézetéből. Debrecen.
Latomus	- Latomus. Revue d'études latines. Bruxelles.
MA	- Mitropolia Ardealului. Revista oficială a Arhiepiscopiei Sibiului, Arhiepiscopiei Vadului, Feleacului și Clujului, Episcopiei Alba Iuliei și Episcopiei Oradei. Sibiu (1956-1991). A continuat <i>Revista Teologică</i> , (1907-1947) și este continuată de aceeași revistă.
MAGW	- Mitteilungen der anthropologischen Gesellschaft in Wien. Wien (1912-1941).
Marburger Studien	- Marburger Studien. Marburg.
Marisia	- Marisia. Studii și Materiale. Târgu Mureș.
Marmatia	- Marmatia. Baia Mare.
Mas de las Matas	- Mas de las Matas. Grupo de Estudios Mastnos. Mas de las Matas.
Materiale	- Materiale și cercetări arheologice. București.
MBGAEU	- Mitteilungen der Berliner Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte. Berlin.
MedTrans	- Mediaevalia Transilvanica. Satu-Mare.
MÉFRA	- Mélanges de l'École française de Rome. Antiquité. Roma.
Mehedinți	- Mehedinți - Istorie și cultură. Drobeta Turnu Severin.
MemAntiq	- Memoria Antiquitatis. Complexul Muzeal Județean Neamț. Piatra Neamț.
MemMNHistNat	- Memoires du Museum National d'Histoire Naturelle - Serie C: Sciences de la Terre. Paris.
MemPadova	- Memorie degli Istituti di Geologia e Mineralogia dell' Università di Padova. Padova.
MES	- Middle Eastern Studies. The University of Texas at Austin.
MFME StudArch	- A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Studia Archaeologica. Szeged.
MIAK	- Materialy i issledovanija po archeologii Kubani. Krasnodar.
MittUngGeo	- Mitteilungen aus den Jahrbuch der Kön. Ungarische Geologischen Anstalt. Budapest.
MKÉ	- Múzeumi és Könyvtári Értésítő. Budapest.
MKFIÉ	- A Magyar Királyi Földtani Intézet Évkönyve. Mitteilungen aus dem Jahrbuch der Kgl. ungar. Geolog. Anstalt. Annales Institutii Regii Hungarici Geologici. Budapest.
MN	- Muzeul Național de Istorie a României. București.
MÖSTA	- Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs. Österreichischen Staatsarchiv. Wien.
Natl Geogr Res	- National Geographic Research Journal. Washington, D.C.
NeuesJahrGP	- Neues Jahrbuch für Geologie und Paläontologie Monatschafte. Stuttgart.
NTS	- The Nordic Textile Journal. University College of Borås. The Swedish School of Textiles.
OJA	- Oxford Journal of Archaeology, Blackwell Publishing Inc.

Lista abrevierilor

ÓL	- Ósrégészeti Levelek. Prehistoric newsletter. Budapest.
Oltenia	- Oltenia. Studii și comunicări. Arheologie – Istorie. Craiova.
OpuscArchaeol	- Opuscula Archaeologica Radovi Arheološkog zavoda. Zagreb.
Oryctos	- Oryctos. Musée des Dinosaures d'Espéraza.
PA	- Patrimonium Apulense. Alba Iulia.
PalaeoAfricana	- Palaeontologia Africana. Annals of the Bernard Price Institute for Palaeontological Research, University of the Witwatersrand. Witwatersrand. Johannesburg.
Paleobiology	- Paleobiology. The Paleontological Society. Gainesville.
Palevol	- Palevol. Comptes Rendus de l'Académie des sciences. Issy-les-Moulineaux.
Pallas	- Pallas. Revue d'études antiques. Université du Mirail. Toulouse.
PamArch	- Památky archeologické. Praha.
PAS	- Prähistorische Archäologie in Südosteuropa. Berlin.
PBF	- Prähistorische Bronzefunde. München.
Peuce	- Peuce. Studii și comunicări de istorie veche, arheologie și numismatică. Tulcea.
PLoS ONE	- PLoS ONE. International, peer-reviewed, open-access, online publication.
PNAS	- Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America. Washington.
Pontica	- Pontica. Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța. Constanța.
PPP	- Palaeogeography, Palaeoclimatology, Palaeoecology ("Palaeo3"). An International Journal for the Geo-Sciences.
PPS	- Proceedings of the Prehistoric Society. Cambridge-Londra.
Programm Mühlbach	- Programm des evangelischen Untergymnasium in Mühlbach und der damit verbundenen Lehranstalten. Mühlbach (Sebeș).
PZ	- Prähistorische Zeitschrift. Deutsche Gesellschaft fuer Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte, Institut für Prähistorische Archäologie. Berlin.
RA	- Revista Arheologică. Institutul de Arheologie și Istorie Veche. Chișinău.
Renașterea	- Renașterea. Cluj-Napoca.
RÉV	- Revue des études latines. Paris.
RevAquitania	- Revue Aquitania. Revue interrégionale d'archéologie. Aquitaine.
RHSEE/RESEE	- Revue Historique du Sud-Est Européen. Academia Română. București și Paris (din 1963 Revue des Études Sud-Est Européennes).
RI	- Revista de Istorie (din 1990 Revista istorică). București.
RJTRG	- Romanian Journal of Tectonics and Regional Geology. București.
RM	- Revista Muzeelor. București.
RMGM	- Revista Muzeului de Geologie și Mineralogie. Cluj-Napoca.
RMM	- Revista Muzeelor și Monumentelor. București.
RMM-MIA	- Revista Muzeelor și Monumentelor. Monumente Istorice și de Artă. București.

Lista abrevierilor

RRH	- Revue Roumaine d'Histoire. Academia Română. București.
RRL	- Revue Roumaine de Linguistique. Academia Română - Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan - Al. Rosetti”. București
RT	- Revista Teologică. Sibiu.
RVM	- Rad Vojvodanskih muzeja. Novi Sad.
SAA	- Studia Antiqua et Archaeologica. Iași.
SAHIR	- Studia et Acta Historiae Iudaeorum Romaniae. Institutul de Istorie „A. D. Xenopol” Iași. Iași.
SAI	- Studii și articole de istorie. București.
Sargetia Naturae	- Sargetia. Acta Musei Devensis. Series Scientia Naturae. Deva.
Sargetia	- Sargetia. Buletinul Muzeului județului Hunedoara (Acta Musei Devensis). Deva.
SASTUMA	- Saarbrücker Studien und Materialien zur Altertumskunde. Bonn.
SB	- Studia Bibliologica. București.
SBV	- Studia bibliologica Valachica. Târgoviște.
SC (Științele Naturii)	- Studii și Cercetări (Științele Naturii). Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud. Bistrița.
SCB	- Studii și cercetări de bibliologie. București (1955-1963).
SCIM	- Studii și cercetări de istorie medie. București.
SCIV(A)	- Studii și cercetări de istoria veche. București (din 1974, Studii și cercetări de istorie veche și arheologie).
SCN	- Studii și cercetări numismatice. București.
SEER	- The Slavonic and East European Review. University College London.
SlovArch	- Slovenská Archeológia. Nitra.
SMICont	- Studii și materiale de istorie contemporană. Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” București. București.
SMIMod	- Studii și materiale de istorie modernă. Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” București. București.
SMK	- Somogyi Muzeumok Kozlemenyei. Somogyi Megyei Muzeumok. Kaposwar.
Starinar	- Starinar, Treća Serija. Arheološki Institut. Beograd.
StComSM	- Studii și comunicări. Muzeul județean Satu Mare. Satu Mare.
StudArch	- Studia Archaeologica. Budapest.
StudGeolSalmanticensia	- Studia Geologica. Salmanticensia. Universidad de Salamanca. Departamento de Geología. Salamanca.
StudiaTGCV	- Studia. Theologia Graeco-Catholica Varadiensis. Oradea.
StudiaUBBG	- Studia Universitatis „Babeș-Bolyai”. Series Geologia. Cluj-Napoca.
StudiaUBBH	- Studia Universitatis „Babeș-Bolyai”. Series Historia. Cluj-Napoca.
Študijne Zvesti AUSAV	- Študijne Zvesti. Archeologickeho Ustavu Slovenskei Akademie Vied. Nitra.
Suceava	- Anuarul Muzeului Județean. Suceava.
SympThrac	- Symposia Thracologica. Institutul Român de Tracologie.
Terra Sebus	- Terra Sebus. Acta Musei Sabesiensis. Sebeș.
Thraco-Dacia	- Thraco-Dacia. Institutul Român de Tracologie. București.

Lista abrevierilor

Tibiscum	- Tibiscum. Studii și Comunicări de Istorie și Etnografie. Caransebeș.
Tibiscus	- Tibiscus. Muzeul Banatului Timișoara. Timișoara (1971-1979).
Tisicum	- Tisicum. A Jász-Nagykun-Szolnok megyei múzeumok evkönyve. Szolnok.
Transilvania	- Transilvania. Foaia Asociațiunii Transilvane pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român. Brașov.
Tyragetia	- Tyragetia. Muzeul Național de Arheologie și Istorie a Moldovei. Chișinău.
UPA	- Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie. Berlin.
Vjesnik	- Arheološkog muzeja u Zagrebu. Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu. Zagreb.
VZBGW	- Verhandlungen der Zoologisch-Botanischen Gesellschaft in Wien. Wien.
WPZ	- Wiener Prahistorische Zeitschrift. Selbstverlag der Wiener Prahistorischen Gesellschaft. Wien.
Zalai Múzeum	- Zalai Múzeum. Zalaegerszeg.
ZfA	- Zeitschrift für Archäologie. Berlin.
Ziridava	- Ziridava. Muzeul Județean Arad. Arad.